

УДК 93/94

МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ ЩОДО ПОСТАТІ СТЕПАНА БАНДЕРИ

Богдан Теміров

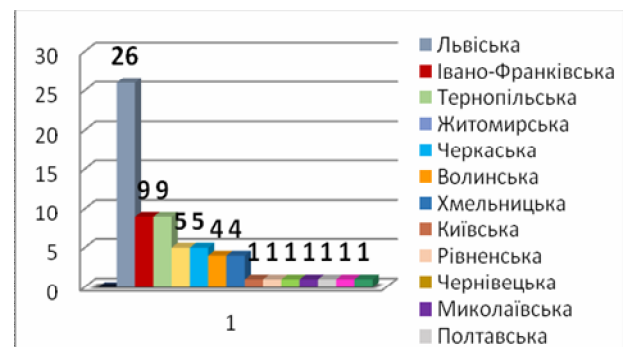
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Україна, 21021, м. Вінниця, вул. Грушевського, 2
e-mail: temirovbogdan@gmail.com

Історія боротьби за українську незалежність насичена драматичними подіями. Результат визначала не лише епоха, а й люди, які їх скеровували. До таких відноситься Степан Бандера, ім'я якого є втіленням ідеї української державності. До цієї постаті не згасає інтерес уже понад півстоліття, вона виступає виразним об'єктом історичної пам'яті українців. Спільна історична пам'ять є одним із потужних факторів суспільного єднання та громадянської мобілізації, вона сприяє формуванню ціннісних орієнтацій українського суспільства. При цьому історична пам'ять може бути не лише чинником єднання, а й використовуватися задля підризу процесів консолідації нації. Історія вшанування пам'яті про очільника ОУН(б) виступає маркером колективних уявлень українців про своє минуле, індикатором суспільно-політичних настроїв і запитів. Вивчення місць пам'яті, пов'язаних з іменем С.Бандери, дозволяє окреслити значущість цього діяча у сучасному соціокультурному просторі України.

На сьогоднішній день здійснено чимало досліджень, тією чи іншою мірою присвячених постаті С.Бандери. Вони стосуються різних сторінок біографії, його політичної діяльності. Через призму історичної пам'яті цю особистість фрагментарно вивчено Г.Гордасевич, С.Кульчицьким, Г.Касьяновим, В.Трофимовичем [1; 6; 8; 16]. Незважаючи на широкий дослідницький резонанс як історичної пам'яті, так і особи провідника ОУН(б), наразі не створені конкретні праці, спеціально сфокусовані на характеристиці форматів висвітлення постаті С.Бандери. Отже, метою даної розвідки є аналіз місць пам'яті щодо постаті Степана Бандери. Задля її досягнення розв'язуються такі завдання: виявлення пам'ятних місць, окреслення географії їх розташування, вивчення історії прийняття відповідних рішень на державному чи місцевому рівнях, характеристика стилістики оформлення місць пам'яті. Поставлені завдання дозволяє реалізувати вивчення законодавчих актів, діловодної документації, періодичних видань, пам'ятників і музейних експонатів.

Історична пам'ять знаходить своє відображення, перш за все, у громадських практиках і нормах. Комеморація (спорудження музеїв, встановлення свят, установка пам'ятників) є найважливішим елементом державної політики й інструментом розбудови громадянського суспільства. В Україні, як і в багатьох інших державах, склалася традиція називати вулиці, проспекти, провулки іменами визначних історичних постатей. До таких належить і Степан Бандера.

Діаграма 1
Географія розташування вулиць, названих на честь С. Бандери

На даний момент вулиці його імені існують у 67 населених пунктах в одинадцятих областях України, провулки – у трьох, проспекти – у двох областях. Як видно з діаграми 1, найбільше їх у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях. Лише 4 з них виявлені на Лівобережжі – у Миколаєві, Першотравневому, Кременчуці, Сумах. Такі назви були присвоєні як до початку дії «декомунізаційних законів» 2015 р., так і після їх прийняття. Найбільшого резонансу набуло перейменування Московського проспекту у Києві на проспект Степана Бандери. Відповідне рішення було прийняте 7 липня 2016 р. на сесійному засіданні Київради [14]. За межами України адміністративні об'єкти теж у наявності. Вулиця імені Степана Бандери є у Лос-Анджелесі (США), а також певний час мала місце у м.Грозний (Російська Федерація).

Певне значення для розуміння рівня комеморації українського діяча мають дискусії довкола прийняття відповідного рішення. Так, на початку 2016 р. обговорювалася пропозиція Кременчуцької міської ради про перейменування деяких вулиць міста на виконання закону про декомунізацію. Проект такого рішення було підготовлено спеціальною комісією міськради, яка обґрунтовувала його результатами електронного голосування містян, відповідно до якого провулок Жовтневий пропонувалося назвати іменем Степана Бандери. Але у процесі обговорення з'ясувалося, що ця пропозиція посіла друге місце серед учасників опитування, більшість же висловилося за більш нейтральну назву «Осінній». Жителі провулку свою позицію обґрунтовували двома міркуваннями: одні вважали, що ім'я такого видатного діяча не може носити вулиця, яка наразі перебуває у занедбаному стані; інші були занепокоєні тим, що з назвою вулиці у прописці вони «не зможуть перетнути російську митницю». Але рішення було прийняте, і нині у місті є провулок Степана Бандери [2].

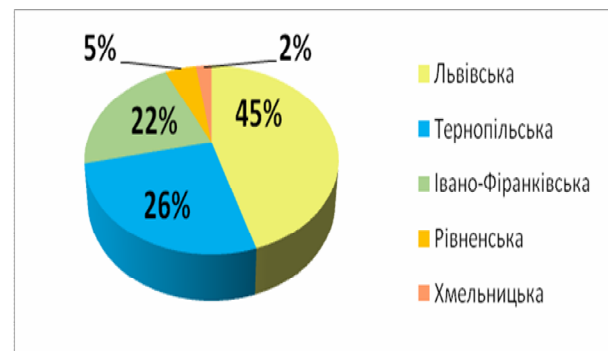
У контексті вшанування постаті Провідника ОУН(б) привертають увагу пропозиції щодо найменування його іменем важливих інфраструктурних об'єктів, які були, наприклад, побудовані у рамках підготовки України до Чемпіонату Європи з футболу (2012 р.). 20 жовтня 2011 р. група депутатів Львівської міської ради звернулася до Прем'єр-міністра України з пропозицією назвати новозбудований аеропорт у Львові на честь С. Бандери. На думку депутатів, це б відповідало патріотичному духу територіальної громади міста Львова. Депутати запропонували такий варіант назви, керуючись статтями 2, 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», статтями 2, 10, 12 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» [3]. Проте ця пропозиція не була схвалена.

У процесі вшанування пам'яті Провідника ОУН(б) інформативною є ініціатива назвати його іменем один із українських закладів вищої освіти, зокрема національний університет «Львівську політехніку», в якому С. Бандера навчався у 1928-1933 рр., опановуючи фах агронома на сільськогосподарському факультеті. Група викладачів однієї з кафедр виголосила таку ініціативу. Викладач кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини В. Гнатюк заявив: «Для нас, працівників і студентів Львівської політехніки, є великою честю й гордістю ходити тими самими коридора-

ми, сидіти в тих самих аудиторіях, де колись ходив і сидів Провідник української нації». Він наголосив на тому, що така ідея може викликати дуже неоднозначну реакцію міжнародної спільноти. Директор департаменту освіти Львівської ОДА Л. Мандзій привернула увагу до процедури ухвалення рішення. Зокрема, вона заявила: «Такі питання спочатку вирішує вчена рада. Потім її рішення розглядає трудовий колектив. Якщо назву вирішили змінити, то це мають завізувати у Міністерстві освіти і науки України», – зазначила директор департаменту освіти Львівської ОДА [9; 13].

Важливим елементом комеморації виступає пам'ятник, значення якого як інструменту формування світогляду помітно залежить від політичного контексту, що виразно підтверджується ситуацією з пам'ятниками лідеру українських націоналістів. В Україні Степану Бандері встановлено 42 пам'ятники. Вони розташовані у п'яти областях – Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Хмельницькій, Рівненській. Як показує діаграма 2, найбільша їх кількість – 19 – представлена у Львівській області. У Тернопільській наявні 11 меморіальних об'єктів, в Івано-Франківській області розташовано 9 пам'ятників, у Рівненській – 2, у Хмельницькій – один. В обласних центрах розташовано 4 пам'ятники, у селах – 13, решта встановлені у невеликих містах.

Діаграма 2
Географія розташування пам'ятників С. Бандері [4]

1990 р. на батьківщині українського діяча, у селі Старий Угринів Калуського району Івано-Франківської області постав перший в Україні пам'ятник Степану Бандері. Найпізніше було встановлено пам'ятний камінь у Хмельницькому – 1 січня 2017 р. [17]. Найінтенсивніше вшанування постаті С. Бандери відбувалося протягом останніх десяти років, що зумовлено і загальною суспільно-політичною ситуацією з огляду на президенство В. Ющенка, який про-

водив виразну національно зорієнтовану гуманітарну політику, й активізацією національних проектів в Україні у контексті Революції Гідності, та початком діяльності Українського інституту національної пам'яті.

Із 42 пам'ятників лише два були створені на кошти приватних осіб. Пам'ятник Степану Бандері у місті Кременець (Тернопільська область) був побудований на кошти Володимира Чуба, підприємця, який подбав про матеріальні й організаційні питання. Монумент у місті Бучач також побудований на кошти приватних підприємців. Інші пам'ятники були поставлені на державні кошти, їхньому будівництву передувало проведення конкурсів.

Має значення і розташування цих пам'ятників безпосередньо у населених пунктах, що розширює/обмежує можливість місцевих жителів спостерігати даний об'єкт. У Дрогобичі, Бережанах, Великих Мостах, Грабівці, Коломиї, Крушельниці пам'ятники С. Бандері встановлені у самому центрі. У Бучачі та Дрогобичі вони побудовані на окремих площах. У Козівці, Бучачі, Львові, Червонограді, Крушельниці, Бориславі постаменти С. Бандері встановлені поза межами центральної частини цих населених пунктів. Це можна пояснити і необхідністю даної дислокації, але також тут можна розгледіти і політичний підтекст – у випадку небажання демонстративно виказувати шанобливе ставлення до очільника українських націоналістів і, водночас, потреба у задоволенні прагнення конкретної громади зумовлювала такий компроміс – пам'ятник розміщували, але віддалено від центральної частини міста.

Спосіб втілення особи С. Бандері у таких пам'ятниках має значення для розуміння індивідуального сприйняття їхніх авторів Провідника ОУН(б). Адже скульптори могли вкладати власну інтерпретацію його ролі в українській історії тощо. Погруддя тієї чи іншої постаті від цього ж пам'ятника у повен зріст абсолютно відрізняється. Наприклад, у Червонограді встановлено погруддя постаті очільника ОУН(б), що може засвідчувати відсутність надмірного пафосу в зображенні особи. У Львові, Великих Мостах, Дрогобичі, навпаки, С. Бандера зображений у повний зріст. Даний факт свідчить про надзвичайно поважне ставлення авторів або ж ініціаторів створення даного пам'ятника до Степана Бандері, оскільки зображення повної картини його зовнішності засвідчує «особливе» вшанування його внеску у боротьбу за українську державність. А у с. Крушельниці на Львівщині, наприклад,

встановлений пам'ятний знак на честь перебування у селі С. Бандери з групою студентів у серпні 1933 р.

Певне значення у вшануванні постаті має матеріал, з якого зроблений пам'ятник. У Червонограді, Львові, Бориславі, Бучачі, Коломиї, Бережанах, Трускавці, Тереховлі, Заліщиках пам'ятники Степану Бандері є мармуровими. У Крушельницях пам'ятний знак Провіднику ОУН(б) із каменю. У цьому відношенні чимало залежить від можливостей тієї чи іншої громади.

Для розуміння ідейного навантаження пам'ятників велике значення має їхній символічний супровід. Прапор ОУН означав би акцент тільки на ту територію, де здійснювала ОУН свою діяльність найбільше. Український державний прапор демонструє сприйняття діяча як загальнонаціонального героя. Отже, прапори біля пам'ятників С. Бандері розміщені у Крушельницях і Тернополі, причому, вони є як синьо-жовті, так і в кольорах ОУН. Зображення Державного Герба України на пам'ятниках Провіднику ОУН(б) є у Грабівці, Тереховлі, Крушельницях. Ця обставина говорить про асоціювання С. Бандері не лише з територією, де найбільше здійснювала свою діяльність ОУН, а й з усією Україною. Цікавою є аргументація змістовного навантаження безпосередніми авторами пам'ятників. Скульптори Ярослав Лоза та Володимир Лоза протягом трьох років створювали пам'ятник у місті Дубляни Львівської області. Вони подали таке бачення символічного втілення: «В образі Бандері хотілося передати рішучість, відвагу, поступ. Рука, покладена на серце, означає, що він віддає його Україні». Пам'ятник у Тернополі створив скульптор Р. Вільгушинський, який втілює таку ідею: «Бандера стоїть на фоні символічного вихру чи то прапору з гребнями національно-визвольних змагань. Хотів створити образ не поета, не митця, а політичної фігури, борця – вольового, в пориві» [15]. Я. Грицак висловив думку про те, що пам'ятник Степану Бандері, побудований у Львові після семи конкурсів, скоріше за все, вшановує міф про нього, а не самого діяча. Причому, міф суто галицький, а не всеукраїнський. Історик припускає, що про С. Бандеру в Харкові, Донецьку, Одесі думають так само, як і у Варшаві чи Кракові, тобто інакше, ніж у західноукраїнських містах і селах.

Ще одним способом увічнення визначної особи є створення музеїв. У світі діють шість музеїв Степана Бандері, п'ять функціонують в Україні – у Львівській, Івано-Франківській,

Тернопільській областях, один створено у Лондоні. Музей Степана Бандери у Дублянах відкрито на початку 1999 р. у двох залах головного корпусу Львівського національного аграрного університету, його площа становить 60 кв. м [12].

Музей-садиба Степана Бандери у с. Воля-Задеревацька Стрийського району на Львівщині – будинок родини Бандер, де служив батько Бандери, постав на початку 1990-х рр. Це село за 94 км від Львова, де протягом 1933-1936 рр. проживала родина Бандер. Музей-садиба родини Бандерів у м. Стрий відкрито 1 січня 2010 р. у батьківському будинку Бандери, звідки бере початок рід Бандерів [11].

На початку 2009 р. у с. Ягільниця Чортківського району на Львівщині започатковано кімнату-музей Степана Бандери. Тут 1919 р. проживав Степан Бандера та навчався у місцевій школі. На той час його батько був діючим капеланом в Українській Галицькій армії. Ця музейна кімната облаштована за приватною ініціативою голови місцевого осередку Конгресу українських націоналістів [7].

Найбільший музейний об'єкт – Історико-меморіальний музей Степана Бандери – знаходиться у с. Старий Угринів Калуського району Івано-Франківської області. Історія його відкриття яскраво ілюструє діапазон пристрастей навколо одного лише імені цього українського діяча. 15 жовтня 1989 р. у Старому Угринові було встановлено березовий хрест і проведено велелюдне віче. З ініціативи Спільки незалежної української молоді був закладений пам'ятний камінь на родинному обійсті у День Героїв, в останню неділю травня 1990 р., 14 жовтня того ж року постав перший в Україні пам'ятник Степану Бандері. Але 30 грудня 1990 р. у селі пролунав потужний вибух, який зруйнував монумент. 21 січня 1991 р. відбулась спільна сесія Калуських міської та районної Рад, яка прийняла рішення про будівництво меморіального комплексу у Старому Угринові. 30 червня 1991 р. з нагоди 50-ліття проголошення Акту відновлення Української держави у Львові відкрито новий пам'ятник С. Бандері у його рідному селі. 10 липня 1991 р. його було знищено.

17 серпня 1992 р. було урочисто відкрито третій, цього разу бронзовий, пам'ятник провіднику ОУН (автори: архітектор – З. Давидюк, скульптори – М. Пасікіра та Л. Яремчук). Того ж року в уцілій частині родинного помешкання розпочав свою діяльність музей Степана Бандери. 1 січня 1998 р. онук Провідника ОУН заклав у фунда-

мент будівлі капсулу з посланням до нащадків, розпочавши цим будівництво новітнього музейного приміщення. Відкриття експозиції у ньому відбулося 30 грудня 2000 р. [5]. Отже, знадобилося 11 років у незалежній Україні для започаткування повноцінного музею одного з лідерів національно-визвольних змагань в українських землях. Ці події повною мірою відображають складність суспільно-політичної ситуації довкола пам'яті українського діяча.

Музей визвольної боротьби імені Степана Бандери у Великій Британії започаткований скоро по його смерті. 1962 р. він був відкритий у Ноттингемі, але 1976 р. переміщений до Лондона з метою кращого доступу до експозиції ширшого кола відвідувачів. Це справа представників української діаспори [10].

Таким чином, географія місць вшанування постаті С. Бандери доволі нерівномірна, адже переважна більшість їх розташована у західних і правобережних областях України. Поодинокі меморіальні об'єкти представлені за межами України – у США, Великій Британії. Вшанування його постаті відбувається через найменування вулиць, встановлення обелісків чи пам'ятних знаків, започаткування музейних установ. Музейні установи – результат зусиль громадськості, «ініціативи знизу» – засновані рішенням відповідних громад. Так само показово є географія їх розміщення – Західна Україна. Усі меморіальні об'єкти з'явилися у незалежній Україні. Довкола рішень про їх заснування розгорталось гостре світоглядне протистояння, що підтверджує контрверсійність постаті Степана Бандери у сучасному українському суспільстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордасевич Г. Степан Бандера: людина і міф. URL: <http://lib.oun-ura.org.ua/bandera>
2. Декомунізація крокує Кременчуком. URL: https://www.telegraf.in.ua/topnews/2016/04/07/dekomunizacya-u-kremenchuc-prizupinena_10052924.html
3. Депутати Львівської міськради проголосували за лаву імені Степана Бандери. URL: https://galinfo.com.ua/news/deputaty_lvivskoi_miskrady_progolo_suvaly_zajetovyshche_imeni_stepana_bandery_97003.html
4. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244910406
5. Історико-меморіальний музей Степана Бандери. URL: <https://museum-bandera.if.ua/main.php?m0prg=2&m1prg=3>
6. Касьянов Г.В. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН): Аналітичний огляд. Київ: Інститут історії України, 2003. 64 с.
7. Кімната-музей Степана Бандери у с. Ягільниця. URL: <http://zolatapektoral.te.ua/kimnata-muzej-stepanu-banderi-u-s-yahilnytsyachortkivschyna-isnuje-lyshe-na-paperi/>
8. Кульчицький С.В. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси. Київ: Наукова думка, 2005. 495 с.
9. Львівській політехніці хочуть присвоїти ім'я Степана

Бандери. URL: <http://lvnews.org.ua/post/view/1505550632-lvivskiy-politehnicii-hochut-prisvoitiim-ya-stepana-banderi>

10. Музей Визвольної боротьби ім. Степана Бандери в Лондоні. URL: <http://ounuis.info/museum.html>

11. Музей родини Бандерів. Відділ краєзнавчого музею «Верховина» <http://www.karpaty.info/ua/uk/lv/st/stryj/museums/banderiv/>

12. Музей Степана Бандери. URL: lnau.lviv.ua/lnau/index.php/uk/struct/museums/msb.html

13. Надати Львівській політехніці ім'я Степана Бандери: ініціатива викладачів ІГСН. URL: <http://www.lp.edu.ua/news/2017/nadaty-lvivskiy-politehniciiimya-stepana-banderi-iniciatyva-vykladachiv-igsn>

14. Про перейменування вулиць, проспекту та провулку у

місті Києві: Рішення київської міської ради від 7 липня 2016 року N 559/559. URL: kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/A0022DEF33079D2AC225800600687888

15. П'ять пам'ятників Степанові Бандері, що найбільше нагадують скульптури Леніна. URL: [/gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_pyatpamyatnikov-stepanovi-banderi-scho-najbilshe-nagadyuyut-skulpturi-lenina/318953](http://gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_pyatpamyatnikov-stepanovi-banderi-scho-najbilshe-nagadyuyut-skulpturi-lenina/318953)

16. Трофимович В. Степан Бандера у спогадах та публіцистиці актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/apvvi/2009_17/trofym.pdf

17. У Хмельницькому встановили пам'ятний камінь Степану Бандері. URL: <https://vsmiua.com/Podii/u-hmelnitskomu-vstanovili-pamyatnyy-kamin-stepanubanderi-10573807.html>

Теміров Богдан Місця пам'яті щодо постаті Степана Бандери

У статті проаналізовано комплекс «місць пам'яті» щодо вшанування постаті Степана Бандери по усій території сучасної української держави. Комплекс «місць пам'яті» включає у себе меморіальні дошки, пам'ятники, погруддя й інші способи вшанування пам'яті провідника ОУН(б) на регіональному рівні. Названі вище об'єкти розташовані по обидва боки Дніпра, тобто по всій території України. Фінансування даних об'єктів переважно бюджетне. Зафіксовано лише поодинокі випадки приватного фінансування «місць пам'яті» щодо постаті Степана Бандери. Через місце їх розташування можна прослідкувати особисте сприйняття постаті Провідника ОУН(б) авторами таких пам'яток.

Ключові слова: постать С. Бандери, місця пам'яті, комеморація, перейменування, пам'ятник, музей

Теміров Богдан Места памяти, относящиеся к личности Степана Бандеры

В статье проанализирован комплекс «мест памяти» по увековечиванию личности Степана Бандеры по всей территории современного украинского государства. Комплекс «мест памяти» включает в себя мемориальные доски, памятники, бюсты и другие способы чествования памяти проводника ОУН(б) на региональном уровне. Названные выше объекты расположены по обе стороны Днепра, то есть по всей территории Украины. Финансирование данных объектов преимущественно бюджетное. Зафиксированы лишь единичные случаи частного финансирования «мест памяти» относительно личности Степана Бандеры. Через место их расположения можно проследить личное восприятие фигуры Проводника ОУН(б) авторами таких памятников.

Ключевые слова: личность С. Бандеры, места памяти, коммеморация, переименование, памятник, музей

Temirov Bogdan Places of memory with regards to the personality of Stepan Bandera

The article analyzes the complex «places of memory» for the perpetuation of the personality of Stepan Bandera in the entire territory of modern Ukrainian state. Complex «memory locations» includes memorial plaques, monuments, busts and other ways of honoring the memory of the conductor of the OUN(b) at the regional level. The above mentioned objects are located on both sides of the Dnieper, that is, on the whole territory of Ukraine. Financing of these objects mostly from the budget. Recorded only a few cases private funding «places of memory» regarding the person of Stepan Bandera. Through their location can be traced to a personal perception of the shape of the conductor of the OUN(b) authors of such monuments. Most everything types of names of administrative objects in the settlements is presented in Lviv, Ivano-Frankivsk, Ternopil, Zhytomyr districts. For the borders of Ukraine for administrative facilities is also available. A street named after Stepan Bandera in Los Angeles (United States), as well as a certain time street named after Stepan Bandera was in Grozny (Russian Federation). Some of the «places of memory» has caused an unprecedented outcry in the international community (for example, renaming Moskovsky avenue in Kyiv at the prospect of Stepan Bandera). In light of the military conflict between Ukraine and Russian Federation in the east of Ukraine and the territorial dispute regards to Crimea is this name change has definite political overtones.

Keywords: figure of S. Bandera, places of memory, commemoration, renaming, monument, museum

Надійшла до редакції 30.01.2018 р.